

KAROL ŁOPATECKI (Białystok)

Najstarsze północnoamerykańskie artykuły wojskowe

I. Wstęp. Niezwykle dynamiczny rozwój aktów zwanych „artykułami wojskowymi” w XVI i XVII w. był jednym z przejawów tak zwanej rewolucji wojskowej (*Military Revolution*). Jedną z jej cech charakterystycznych był fakt, iż zapoczątkowane w Holandii, Szwecji, Hiszpanii, Anglii i Francji reformy wojskowe przekroczyły granicę Europy¹. Wzorce militarne przenoszono z metropolii do faktorii i kolonii znajdujących się w Ameryce Północnej i Południowej, Afryce oraz Azji. Ludność emigrująca z Europy do odległych ziem przenosiła wiedzę wojskową, którą adaptowano do nowych okoliczności². Również cywilizacje pozaeuropejskie, podejmując reformy wojskowe na wzór europejski, zmuszone były do wydawania regulacji prawnych zbliżonych do artykułów wojskowych³.

Nieznany fenomen rozwoju prawa wojskowego było redagowanie i uchwalanie artykułów wojskowych przez kolonialne organy prawodawcze. Przepisy te były przeznaczone dla milicji formowanej wśród mieszkańców kolonizowanych terenów. Artykuł niniejszy ukazuje to zjawisko na terenie angielskich posiadłości w Ameryce Północnej w XVII w. Zbadanie ich treści oraz okoliczności ich powstania pozwoli na ukazanie stopnia autonomii kolonii, poziomu dyscypliny milicji, przede wszystkim zaś umożliwi ustalenie źródła recepcji i stopnia przejmowania wzorców z metropolii.

---

¹ Por. J. Black, *European Overseas Expansion and the Military Revolution*, [w:] *Technology, disease, and colonial conquests, sixteenth to eighteenth centuries*, ed. G. Raudzens, Leiden 2001, s. 1-30.

² K. Roy, *The hybrid military establishment of the East India Company in South Asia: 1750-1849*, „*Journal of Global History*” 6 (2011), s. 195-218.

³ Warto wskazać, iż w Japonii, której obce były reguły dyscypliny wojskowej wykształcone w starożytnym Rzymie, również podjęto próbę skodyfikowania zasad postępowania w ramach swoistych artykułów wojskowych. W szczególności należy zaakcentować działalność Tokugawy Ieyasu, który w obozie wojskowym pod zamkiem Odawara ogłosił w roku 1590 prawa wojskowe, które miały formę porównywalną do niemieckich *Artikelbrief* z końca XV w. Akt składał się z 14 przepisów, w których pomieszczono normy tak bliskie rozwiązaniom europejskim jak ochrona kupców, ludności cywilnej, odnotowano przestępstwo dezercji, nieposłuszeństwa itp. Artykuły omówił i przetłumaczył na język angielski: A.L. Sadler, *The Maker of Modern Japan*, London 1937, s. 161.

II. Artykuły wojskowe jako instrument polityki kolonialnej. Rozpoczynając kolonizację nowo odkrytych terenów, państwa europejskie ogłaszały artykuły wojskowe na początku wyprawy morskiej, zarówno marynarzom, jak i żołnierzom. Nierzadko jednak dostosowanie regulacji prawnych do nowych okoliczności politycznych i militarnych zmuszało dowódców do samodzielnego wydawania artykułów wojskowych. Najstarszym przykładem były *Ordenanzas Militares* stworzone 22 grudnia 1520 r. przez Hernána Cortésa w Tlascali⁴. Dowódca w arendze tego aktu szeroko uzasadniał konieczność jego samodzielnego wydania: zwrócił uwagę na dalece niewystarczające siły i odległość od metropolii, która uniemożliwiała uzyskania pomocy. Zjawiska te znacząco wpłynęły na kształt artykułów, co dotyczyło przede wszystkim rezygnacji z stosowania kar mitylacyjnych i drastycznego ograniczenia możliwości skazania żołnierza na śmierć. Jedynie w razie popełnienia zbrodni buntu, nieposłuszeństwa oraz przywłaszczenia łupów wojennych (które powinny być gromadzone i wspólnie dzielone), przewidywano karę śmierci. Dominował system kar kompozycyjnych, czyli sankcji, których zastosowanie nie groziło zmniejszeniem liczebności armii, wyjątkowo zaś stosowano kary na ciele.

Również Anglia, z dużym opóźnieniem w stosunku do Portugalii i Hiszpanii, zaczęła prowadzić własną politykę kolonialną. W XVII stuleciu koncentrowała się ona przede wszystkim na obszarze Ameryki Północnej. Pierwsi koloniści lądujący na nowo odkrytych terenach musieli być zorganizowani na wzór wojskowy, co było niezbędne z uwagi na ich niewielkie siły, a zwłaszcza – często wrogi stosunek autochtonów⁵. W tym celu wydawano akty normatywne bardzo zbliżone do artykułów wojskowych, obejmujące jednak swoim zakresem podmiotowym wszystkich mieszkańców⁶.

Oczywiście, regulacje te dotyczyły jedynie początkowych lat funkcjonowania nowych społeczności. Kolonie otrzymywały, a nierzadko same stanowiły prawo, również – wojskowe. Korona angielska w razie potrzeby wysyłała armię, którą podobnie jak w XVI stuleciu zaopatrywano na początku wyprawy morskiej w prawa wojskowe lub upoważniano pełniących funkcję

⁴ *Ordenanzas Militares*, [w:] W.H. Prescotts, *History of the conquest of Mexico*, vol. II, London 1854, s. 388-392. O organizacji armii hiszpańskiej w XVI-wiecznej Ameryce: L. Weckmann, *The medieval heritage of Mexico*, vol. 1, New York 1992, s. 87-103.

⁵ A.J. Hirsch, *The Collision of Military Cultures in Seventeenth-Century New England*, „The Journal of American History” 74 (1988), 4, s. 1187-1212.

⁶ Przykładem takiego działania były *Articles, Lawes, and Orders, Divine, Politique, and Martiall for the Colony in Virginea* oraz *The Summarie of the Marshall Lawes*, uzupełnione o szereg szczegółowych instrukcji i regulaminów przeznaczonych dla żołnierzy i oficerów. Pierwotnie ogłoszono je w 1610 r. i kilkakrotnie modyfikowano w 1611 r. *For The Colony in Virginea Britannia. Lawes Divine, Morall and Martiall*, London 1612, s. 9-68. O stworzeniu specjalnego aktu normatywnego, łączącego prawa cywilne z wojskowymi myśleli także pierwsi osadnicy w kolonii Plymouth w roku 1621. *Chronicles of the Pilgrim Fathers of the Colony of Plymouth: from 1602-1625*, ed. A. Young, Boston 1844, s. 196-197.

głównodowodzących armią – gubernatorów – do ich publikacji⁷. Przykładowo, w celu stłumienia rebelii Bacona Korona wysłała kontyngent 1000 żołnierzy pod dowództwem pułkownika Herberta Jeffreya⁸. Dla wojsk przygotowano specjalne przepisy, o czym głównodowodzącego wyprawą poinformował 19 października 1676 r. sekretarz królewski Henry Coventry. Karol II Stuart przekazał „the printed book of articles of war now in Jeffreys’ hands published in 1673 and signed by his Majesty is the form of articles he is to follow during the war in Virginia”⁹. Odmienne rozwiązanie stosowane było na terenie zdobytej przez Anglików w 1655 r. Jamajki, gdzie utrzymywano znaczne siły zbrojne, co powodowało wielokrotne wydawanie artykułów wojskowych przez gubernatorów¹⁰.

Wszystkie powyższe regulacje były w gruncie rzeczy artykułami dla wojsk angielskich, werbowanych w metropolii. Powstała jednocześnie potrzeba formowania oddziałów milicji, złożonych z ludności europejskiej zamieszkującej kolonizowane tereny. Wobec ogromnych odległości nierzadko jedyną możliwością przeciwstawienia się wrogowi było wystawienie oddziałów ochotniczych, które powstrzymałyby nieprzyjaciela do czasu przybycia regularnej armii. Tworzenie takich jednostek stwarzało jednak problem stosowania praw wojskowych. Ochotnicy nie wchodził formalnie w skład wojsk królewskich, dlatego miejscowe organy o kompetencjach prawodawczych zaczęły wydawać dla nich specjalne artykuły wojskowe.

Najstarsze tego typu reformy przeprowadzili Hiszpanie na Wyspach Kanaryjskich. Wobec zagrożenia inwazją angielską oraz w związku ze stałym niebezpieczeństwem najazdów władców muzułmańskich, Filip II postanowił przeprowadzić proces centralizacji, połączony ze wzmocnieniem siły militarnej wysp. Chciał więc stworzyć stałą formację zbrojną składającą się z mieszkańców wysp, w tym też celu w 1587 r. wysłano Jerónimo de Saavedra, które-

---

⁷ *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies*, vol. 7: 1669-1674, ed. N. Sainsbury, London 1889, s. 351.

⁸ W.M. Billings, *Sir William Berkeley and the forging of colonial Virginia*, Baton Rouge 2004, s. 249 i n.

⁹ *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies*, vol. 9: 1675-1676, s. 495. Jedynymi artykułami wojskowymi wydrukowanymi w 1673 r. w Anglii były *Articles and Rules for the Better Government of his Majesties Forces by Land During this Present War*, zwane potocznie *The Prince Rupert Articles*. Zostały one wydane na potrzeby wojny z Holandią 6 grudnia 1672 r., jednakże drukiem ogłoszono je w kolejnym roku. Wydanie krytyczne: G.B. Davis, *A Treatise on the Military Law of the United States*, Clark 2007, s. 567-580.

¹⁰ Przykładowo: 1 I 1667 r. gubernator Thomas Modyford ogłosił *Articles and military laws (...) for the better ordering and governing his Majesty’s forces belonging to Jamaica*. *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies*, vol. 5: 1661-1668, ed. W.N. Sainsbury, London 1880, s. 437. Zob. również: *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies*, vol. 12: 1685-1688, ed. J.W. Fortescue, London 1899, s. 71-72; *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies*, vol. 15: 1696-1697, ed. J.W. Fortescue, London 1904, s. 38, 160.

go obowiązkiem miało być przeszkolenie wojskowe mieszkańców. Trzy lata później gubernatorem i generalnym kapitanem wysp mianowano don Luisa de la Cueva y Benavides. Był on uprawniony – po uprzedniej zgodzie władz lokalnych – zwoływać milicję, dla której uchwalono 13 lipca 1590 r. w mieście San Cristóbal de La Laguna artykuły wojskowe¹¹.

Podobne działania musiały podjąć społeczności zamieszkujące wschodnie wybrzeże Ameryki Północnej w latach 60. i 70. XVII w.¹² Do najwcześniejszych należy akt regulujący dyscyplinę wojskową uchwalony w 1661 r. przez *General Assembly* kolonii Maryland pod przewodnictwem gubernatora Philipa Calverta¹³. Analogiczne działania podejmowano na wyspach karaibskich. Gubernator Jamajki – John Vaughan w 1676 r., z uwagi na niebezpieczeństwo buntu niewolników, wydał dla mieszkańców i stacjonujących oddziałów specjalne artykuły wojskowe. Ogłoszenie wiązało się z ich zatwierdzeniem 17 lutego przez Radę Jamajki (*Council of Jamaica*), po czym sporządzone odpisy przekazano pułkownikom¹⁴. Dowódców zobowiązano do przestrzegania praw wojskowych, zorganizowania wojskowych sądów pułkowych, werbowania ochotników do armii, a także sporządzenia listy wszystkich białych mieszkańców plantacji¹⁵. Niedługo później, 18 maja 1676 r., William Stapleton, gubernator Antigui, wprowadził również artykuły wojskowe, jak określono: *customary in other islands*, co może świadczyć że wzorowano się na prawach wydanych przez Johna Vaughana¹⁶.

Latem 1675 r. na terenie Massachusetts, Connecticut, Rhode Island, Maine wybuchła wojna pomiędzy kolonistami (wspomaganyimi przez plemiona

¹¹ J. Peraza de Ayala, *Las ordenanzas militares para Canarias en 1590*, „Revista de Historia Canaria” 41 (1968), s. 1-4; wydanie krytyczne tego liczącego 25 artykułów aktu: ibidem, s. 6-10.

¹² Podobne przepisy wydawano na wyspach położonych na Morzu Karaibskich. Przykładowo: na Antigui 27 marca 1691 r. ogłoszono: *An Act for regulating the Militia and Forces of these Islands and establishing divers Rules and Articles of War*. Zob. *The Laws of the Island of Antigu: Consisting of the Acts of the Leeward Islands*, vol. I, ed. A. Brown, London 1805, s. 2. Podobne przepisy wydano m.in. w l. 1702, 1788, 1790 (ibidem, s. 165-168, 553, 572).

¹³ Niestety jego treść pozostaje nieznana. *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies*, vol. 5, s. 24.

¹⁴ Ich treść jest nieznana, wiemy jedynie, że składały się one z sześciu rozdziałów: *Duties to his Majesty's authority and government; Duties towards superior officers; Duties in marching and in action; Duties in camp and in garrison; Rules for regulation of musters; Administration of justice*. Nazwy te sugerują, iż był to akt stworzony na bazie artykułów wojskowych, które podzielone były na rozdziały. Takimi aktami były: *Lawes and Ordinances of Warre Established for the better Conduct of the Army by His Excellency the Earle of Essex*, London 1642; *Lawes and Ordinances of Warre Established for the better Conduct of the Army by His Excellency The Earle of Waewick*, London 1642; *Articles and Rules for the Better Government (1673)*, [w:] G.B. Davis, op. cit., art. 1-6, s. 567-580. Najbardziej zbliżone są rozdziały zaprezentowane w ostatnim akcie, prawdopodobnie więc artykuły nawiązywały do przepisów z 1673 r.

¹⁵ *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies*, vol. 9: 1675-1676, ed. N. Sainsbury, London 1893 [reprint: Vaduz 1964], s. 352-353.

¹⁶ *The Laws of the Island of Antigu*, s. 67; *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies*, vol. 9, s. 395-396.

Mohegan i Pekotów) a Indianami dowodzonymi przez wodza Wampanoagów – Metacometą¹⁷. Prócz tego konfliktu zwanego również jako „wojna króla Filipa”, koloniści zamieszkujący Wirginię musieli w 1676 r. stawić czoło autochtonom¹⁸. Ciężar walk spadł na kolonistów, dlatego konieczne było stworzenie artykułów wojskowych zredagowanych przez miejscowe organy prawodawcze.

III. Artykuły milicyjne kolonii Wirginia z 1675 roku. Najstarszy znany akt dotyczący dyscypliny wojskowej wydano w Wirginii. W kolonii tej od 1619 r. funkcjonował w Jamestown pierwszy na półkuli zachodniej parlament (*General Assembly*). Zreorganizował tę instytucję w 1643 r. William Berkeley, który rok po nominacji na gubernatora, m.in. wprowadził dwie izby. Organ ten nie miał ustalonej długości kadencji, pracował nieprzerwanie w latach 1661-1676, na siedemnastu sesjach. Od 1662 do 1674 r. speakerem izby był Robert Wynne, po tym okresie zastąpił go Augustin Warner¹⁹.

W 1674 r. gwałtownie narastał konflikt pomiędzy autochtonami a kolonistami. Pierwsze regularne starcia wybuchły we wrześniu następnego roku. Wobec zagrożenia militarnego, Wiliam Berkeley postanowił zwołać kolejną sesję parlamentu²⁰. Pod przewodnictwem Warnera obradowano na sesji od 21 sierpnia 1674 do 7 marca 1675 r. w Jamestown²¹.

Dorobkiem tej sesji było uchwalenie przepisów przygotowujących kolonię do wojny²². W tym celu wydano *An act for the safeguard and defence of the country against the Indians*, który został podpisany przez gubernatora Williama Berkeleya oraz speakera Augustina Warnera. Dokument składał się z dwóch części, w pierwszej ogłoszono prawa dotyczące mobilizacji oraz sposobu prowadzenia wojen; w drugiej – aprobowano artykuły wojskowe przeznaczone dla milicji²³. Jego wydanie stanowiło bezpośrednią konsekwencję

¹⁷ J.D. Drake, *King Philip's War: civil war in New England, 1675-1676*, Amherst 1999, passim.

¹⁸ H.C. Rountree, *Pocahontas's people: the Powhatan Indians of Virginia through four centuries*, Norman 1990, s. 96 i n.

¹⁹ J. Kukła, *Speakers and Clerks of the Virginia House of Burgesses, 1643-1776*, Richmond 1981, s. 10-12, 63-67.

²⁰ R.M. Utley, W.E. Washburn, *Indian Wars*, New York 2002, s. 24-31.

²¹ *The Statutes at Large; being a Collection of all the Laws of Virginia*, vol. II, ed. W. W. Hening, New York 1823, s. 326: „Grand Assemblée held att James Cittie by prorogation from the one and twentieth day of september, in the yeare of our Lord 1674, to the seaventh day of march, in the eight and twentieth yeare of the Reigne of our Sovereigne Lord Charles the second”.

²² Uchwały Grand Assamble z 1679 r. odwołują się do artykułów wojskowych uchwalonych przez parlament Wirginii w 1675 r. *The Statutes at Large*, vol. II, s. 440; por. *Annual Report of the West Virginia Bar Associations*, Charleston 1919, s. 107.

²³ *An act for the safeguard and defence of the country against the Indians*, [w:] *The Statutes at Large*, vol. II, s. 330. W przepisach wymieniony jest również Nathaniel Bacon (w stopniu pułkownika), który wraz z majorem Johnem Page został upoważniony do czynienia zaciągów w hrabstwie York. Nie należy go jednakże utożsamiać z Nathanielem Baconem – przywódcą rebelii, określanym często jako „młodszy”. L. Middleton, *Revolt, U. S. A.*, New York 1977, s. 22-25.

uchwalenia w 1673 r. *The Militia Act*, gdzie milicję uporządkowano zarówno organizacyjnie, jak i prawnie²⁴.

Część pierwszą rozpoczyna arenga, w której uzasadniono konieczność wprowadzenia reform wojskowych. Indianie, według parlamentarzystów, dokonują ciągłych napaści na kolonistów, dlatego kolonia Wirginia wypowiada wojnę wszystkim autochtonom, którzy dokonują agresji. W tym celu stworzono oddziały milicji, zaznaczając: z jakiego hrabstwa pochodzić mają żołnierze, gdzie będą stacjonować oraz – kto będzie nimi dowodził. Ustalono również miejsca na magazyny, wydzielono żołnierzy, którzy mieli zająć się zaopatrzeniem, a także zatwierdzono rozdział broni i amunicji w poszczególnych fortach.

Szczegółowo określono zaopatrzenie żołnierzy. Specyficzne, na tle europejskim, było wynagrodzenie. Nie stosowano bowiem kruszcu, lecz powszechnie obowiązujący „pieniądz” – tytoń²⁵. Czterokrotnie wyższy żoł jeźdźca wiązał się z koniecznością samodzielnego kupna konia oraz wystawienia – w razie utraty – kolejnego. Dowódców zobowiązano do utrzymania w każdym forcie chirurga, a także do spisania wszystkich obywateli służących w milicji. Starano się wykorzystać i zinstytucjonalizować podziały plemienne wśród Indian: zobowiązano wojskowych do udzielania autochtonom nagrody za przyprowadzenie żywego lub martwego nieprzyjaciela. Po zakończeniu sesji parlamentu szerokie kompetencje przekazano gubernatorowi oraz radzie wojennej. Mieli oni prawo wydawać nowe lub poprawiać stare prawo, a także rozwiązać armię po odniesieniu zwycięstwa.

W drugiej części aktu ogłoszono prawa wojskowe przeznaczone dla milicji: „The Articles, rules and orders to be observed and kept by the army as well in the several garrisons as in the ffield, are as followeth”²⁶. Parlament jedynie je zaaprobował, redakcja bowiem należała do gubernatora i – zapewne – do wybranych przez niego oficerów. Treść praw parlament przytacza, dodatkowo w części pierwszej nadając im rangę przepisów obowiązujących żołnierzy w garnizonach, obozach oraz podczas ciągnięcia. Kapitanów i podległych im oficerów zobowiązano do karania przestępców, według przytoczonych

---

²⁴ P.A. Bruce, *Institutional History of Virginia in the Seventeenth Century: an inquiry into the religious, moral, educational, legal, military, and political condition of the people*, vol. 2, New York–London 1910, s. 37-39. Podobnie było na Jamajce, gdzie wobec zagrożenia atakiem Hiszpanów uchwalono w 1671 r. *The Militia Act*, uzupełniając go artykułami wojennymi. *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies*, vol. 7: 1669-1674, s. 272.

²⁵ Na rok żołnierz piechoty otrzymywał 500 funtów tabaki wraz z beczułką, żołnierz jazdy – 2000 funtów. Oficerowie otrzymywali comiesięczny żołd: kapitanowie 600, a porucznicy 400 funtów tabaki. Był to w tym czasie w Wirginii powszechnie uznawany środek pieniężny. Zob. W.M. Billings, *Sir William Berkeley and the Forging of Colonial Virginia*, Louisiana 2010, s. 148, 226-227.

²⁶ Charakterystyka ogłoszonych praw: R. Hildreth, *The History of the United States of America: Colonial, 1497-1688*, vol. 1, New York 1863, s. 530-532.

regulacji. Najcięższe zbrodnie zagrożone karą śmierci powinny być sądzone przez radę wojenną²⁷. Podział na sądy wyższe i niższe wojskowe, których właściwość zależała od wagi przestępstwa i rodzaju sankcji, powszechnie wówczas stosowano w Europie. Brakowało jednak w rozwiązaniach uchwalonych w Wirginii informacji o apelacji, która to instytucja w drugiej połowie XVII stulecia była na starym kontynencie rozpowszechniona²⁸.

Same zaś artykuły wojskowe są stosunkowo krótkie i składają się z 26 przepisów²⁹. Szczegółowa analiza treści wykazuje, że stanowią one kompilację szwedzkich artykułów wojskowych uchwalonych w 1621 r., które z kolei dwukrotnie, w 1632 i 1639 r., tłumaczono na język angielski i ogłoszono drukiem³⁰. Dwadzieścia pięć przepisów stanowi wiernie powtórzenie artykułów Gustawa II Adolfa nie tylko pod względem formy, ale i treści, łącznie ze specyfiką gramatyczną i stylistyczną. Normy amerykańskie są z reguły krótsze, czasem sankcje nieco złagodzone w stosunku do szwedzkich pierwowzorów³¹. Niektóre przepisy pokrywają się całkowicie (np. art. 9-23, 10-24, 13-38, 17-47, 18-51, 20-53, 23-60), inne różnią się tylko pojedynczymi wyrazami lub sformułowaniami³². Co więcej: cały układ przepisów dostosowany

---

²⁷ *The Statutes at Large*, vol. II, s. 332-333: „Be it enacted by the authority aforesaid, that certaine articles rules and orders (being in number twenty six) to be observed and kept by the army as well in garrison as in field, and are hereunto annexed be put in execution; and that any captaine of a fort or other subordinate officer comanding a party be impowred to punish any the offences therein mentioned upon any of his or their company offending not extending to life or member, bat that capital and greate crimes be adjudged at a councell of warr”.

²⁸ Przełomowe dla procedury prawa wojskowego było wydanie przez Gustawa II Adolfa I VII 1628 r. ordynacji sądów wojskowych zatytułowanych: *Bestallung von Justitien*, Riksarkivet, Militaria 906, karty niepaginowane [znajdują się tam dwa odpisy z epoki]. Zob. również: *Ordynacja sądów wojskowych za panowania krola J. Mści Jana Kazimierza postanowiona*, [w:] *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku*, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1937, s. 275-278.

²⁹ *The Articles, rules and orders to be observed and kept by the army as well in the several garrisons as in the ffield, are as followeth*, [w:] *The Statutes at Large*, vol. II, s. 333-336. Krótka charakterystyka: P.A. Bruce, op. cit., s. 69-70.

³⁰ *The Svedish discipline, religious, civile, and military*, London 1632, s. 39-69; R. Ward, *Animadversions of Warre*, London 1639, s. 41-54; *Articles of Warr instituted by the Kinges Majesty of Sweden*, London b.d.w, s. 1-23. W. Winthrop, *Military Law and Precedents*, Washington 1920, s. 19 wskazuje tylko jedną wersję (z 1639 r.) tłumaczeń artykułów wojskowych Gustawa Adolfa. Na podstawie analizy przepisów wydaje się, że redakcja na podstawie której opracowano w Wirginii artykuły pochodziła z druku wydanego w 1632 r.

³¹ Przykładowo, art. 6 przepisów z 1675 r.: „That all officers and souldiers be obedient to the commander in cheife and the officers next under him, in whatsoever they shall command for the service of the king”. W wersji z 1632 r. odpowiedni przepis: „Next, shall our Officers and soldiers be obedient unto our Generall and Feild-Marschal, with other our Officers next under them, in whatsoever they shall command, belonging unto our service: upon paine of punishment as followeth”.

³² Przykładowo, art. 14 praw z 1675 r.: „That no man shall hinder the marshall or other officer in executing his office in punishing offenders upon paine of death”. Przepis praw szwedzkich: „No man shall hinder the Provost Marshall Generall, his Lieftenant or servants, when they are to execute anything that is for our service; who does the contrary, shall lose his life”. Analogicznie

jest do wzorca szwedzkiego, jednostki redakcyjne zachowują układ oryginału. Szczegółowe zestawienie prezentuje Tabela 1.

Tabela 1. Zestawienie treści artykułów dla milicji z 1675 roku ze szwedzkimi artykułami wojskowymi z 1621 roku³³

Artykuły milicyjne z Wirginii ogłoszone w 1675 roku	Odpowiednik szwedzkich artykułów wojskowych
1	2
1. <u>If any shall blaspheme the name of God, either drunke or sober, shall for every offence runne the gantlett through one hundred men or thereabouts, either more or less, at the discretion of the commander, but be or they that shall willfully, notoriously and obstinately persist in this wickedness, shall be bored through the tongue with a hott iron.</u>	Art. 2 (2)
2. <u>If any person or persons in the army shall deride or contemne Gods word or sacrament, they shall suffer and undergo the aforesaid punishment.</u>	Art. 3 (3)
3. <u>If any man shall offend Gods name by swearing or notorious drunkeuess, and shall be thereof thrice convicted by his officer, and shall still obstinately persist therein, he shall after the third offence, and for every such offence afterwards ride the, wooden horse half an hour with a musket tyed at each foote, and ask forgiveness at the next meeting for prayer or preaching.</u>	Art. 4 (4)
4. <u>That publique prayers be duely read in die feilde or garrison every morning and evening, and he that shall upon the call of the drumm or other notice by order of the commander given, refuse or neglect to repair to the said place of prayer, preaching or reading of homilies or sermons shall be punished at the discretion of the commander.</u>	Art. 5 (5)
5. That the commandes of the officers may be the better understood, that silence be kept whilst they are marching in the feilde, and at the encamping and in garrison after the tattooes have gone about, upon the penaltie to be laid neck and heels during the space of one hour for every such offence.	Brak
6. <u>That all officers and souldiers be obedient to the commander in cheife and the officers next under him, in whatsoever they shall command for the service of the king.</u>	Art. 20 (18)

art. 18 brzmi: „No man shall presume to make an allarme in the campe or quarters, or shoote of his muskett in the night time upon pain of death”. Odpowiednik (art. 51) przepisów szwedzkich: „No man shall presume to make any Alarme in the Quarter, or to shoot off his Musket in the night time, upon paine of Death”. Zob. *The Articles, rules and orders to be observed and kept by the army as well in the several garrisons as in the ffield, are as followeth*, [w:] *The Statutes at Large*, vol. II, art. 14, s. 335; *Code of articles of king Gustavus Adolphus of Sweden (1621)*, [w:] W. Winthrop, op. cit., art. 36, s. 909.

³³ W pierwszej kolumnie podaję treść angielskich norm, w brzmieniu oryginalnym. Podkreślono fragmenty pokrywające się w wersji przepisów szwedzkich tłumaczonych na język angielski.

1	2
7. <u>Whosoever behaves not himselfe obediently to the commauder in cheife, & as aforesaid, shall have such punishment layd upon him as they shall think fitt, according as the person and fact is.</u>	Art. 21 (19)
8. <u>If any shall offer to discredit these officers aforesaid, either by word or otherwise, and not be able to make good proof of it, shall be punished with greivoui punishment at the discretion of the councill of warr.</u>	Art. 22 (20)
9. <u>Whosoever shall offer to lift up any manner of armes against the officers aforesaid, with an intent to hurt them shall be punished with death.</u>	Art. 23 (21)
10. <u>If any offers to strike them with his hand, whether he hit or misse, he shall loose his right hand.</u>	Art. 24 (22)
11. <u>If any souldier or officer serving either on horse back or foote shall offer any wrong, either in word or deed unto his superior officer, or shall refuse any duty comanded him tending to his majesties service he shall be punished according to the importance of the fact.</u>	Art. 28 (26)
12. <u>If any shall do any hurt to them either in field or not, he shall be shott to death.</u>	Art. 36 (33) [hipoteza normy prawnej była szersza i dotyczyła wyjęcia broni]
13. <u>He that shall draw his sword in any strength or fort to do mischeife therewith, after the watch is sett, shall be punished with death.</u>	Art. 38 (35)
14. <u>That no man shall hinder the marshall or other officer in executing his office in punishing offenders upon paine of death.</u>	Art. 39 (36)
15. <u>That noe souldier shall refuse to worke in any strength or fortification, or any place whatsoever, where he shall be commanded for his majesties service, upon pain of punishment.</u>	Art. 45 (42)
16. <u>And whosoever shall doe his majesties service slightly or lazily, shall first ride the wooden horse, and for the second offence ride the wooden horse and be restrained with bread and water, according as the fact shall be adjudged more or lesse haynous.</u>	Art. 46 (43)
17. <u>All officers shall dilligently see the souldiers ply their worke when they are commanded soe to doe, and hee that neglects his duty shall be punished att the discretion of the court martiall.</u>	Art. 47 (44)
18. <u>No man shall presume to make an allarme in the campe or quarters, or shoote of his muskett in the night time upon pain of death.</u>	Art. 51 (48)
19. <u>Hee that when warning is given for the setting of the watch, upon the call of the drum and trumpett, shall willfully absent himselfe without lawfull excuse, shall be punished with the wooden horse, or some other pennance, at the discretion of the comander, as the importance of the fact is.</u>	Art. 52 (49)

1	2
20. <u>Hee that is taken asleepe upon the watch, either in any strength, trench or the like, shall be shott to death.</u>	Art. 53 (50)
21. <u>Hee that shall be drunke upon the watch or place of centinell shall be shott to death.</u>	Art. 54 (51)
22. <u>Whosoever runs from his colours, and doth not defend them to the utmost of his power soe long as they are in dauger, shall suffer death.</u>	Art. 58 (55)
23. <u>Hee that runs from his colours in the feild shall dye for it, and if any of his commanders or comrades shall kill him in the mean time, he shall be free.</u>	Art. 60 (56)
24. <u>If any English or Indian shall give private intelligence to the enemie he shall suffer death.</u>	Art. 79 (76-77: redakcja tej normy jest mniej precyzyjna)
25. <u>Every one that shall not be content with such provision and quarters as shall be provided for him, either in the campe or garrison, shall be accounted a mutineere, and punished accordingly.</u>	Art. 81 (78)
26. <u>Hee that sells, pawns or imbezells his armes, or any ammunition whatsoever, or any axes, spades, shovells, & or other necessary instruments, shall for the first and second fault runne the gantlett att the discretion of the commander, and for the third be punished as for theft.</u>	Art. 83 (80)

Oczywiście, recepcja taka musiała wiązać się z rozpowszechnieniem druków angielskiego tłumaczenia artykułów wojskowych Gustawa II Adolfa. Elementem pomocnym przy wyborze tego aktu mogła również być obecność wojsk szwedzkich w Ameryce Północnej. W latach 1638-1655 Szwedzi mieli swoją kolonię zwaną *Nya Sverige* („Nowa Szwecja”, która obejmowała obszar części dzisiejszych stanów Delaware, New Jersey, Pensylwania i Maryland). Państwo to, organizując pierwszą ekspedycję do Ameryki w 1637 r., przygotowało specjalną redakcję artykułów wojskowych³⁴.

Układ aktu z 1675 r. należy ocenić wysoko. Liczba artykułów i ich treść dostosowana była do możliwości formowanych oddziałów milicji. Niezawo-

³⁴ A. Johnson, *The Swedish Settlements on the Delaware 1638-1664*, vol. 1, Philadelphia 1911, s. 104. Podobnie, na bazie holenderskich *Artikelbrief* Holenderska Kompania Zachodnioindyjska wydała prowizoryczne regulacje dla pierwszych osadników w Ameryce Północnej 8 III 1624 r. E.T. Pritchard, *Native New Yorkers: the legacy of the Algonquin people of New York*, San Francisco 2002, s. 156.

dowa armia nie była w stanie zaadoptować licznych regulacji narzucanych oddziałom zaciężnym lub najemnym³⁵.

Treść artykułów wojskowych z 1675 r. można podzielić na pięć rozdziałów, które dotyczą religii (1-4), dyscypliny i posłuszeństwa (6-14), zasad służby (5, 15-17, 24-26), warty (18-21) oraz bitwy (22-23).

Pierwszy artykuł uznaje za przestępstwo bluźnienie Bogu, przy czym opilstwo nie stanowiło okoliczności łagodzącej. Kolejne dwa artykuły dotyczyły zachowań żołnierzy niegodnych chrześcijan: gdy ktoś występował przeciwko sakramentom lub innym dogmatom wiary – winien zostać przez oficera ukarany. W końcu – art. 4 nakazywał uczestnictwo we wspólnej – zwoływanej dwa razy dziennie – modlitwie oraz godne zachowanie w jej trakcie.

Ta grupa przepisów budzi zainteresowanie w historiografii amerykańskiej, gdyż potwierdza tezę o silnym przywiązaniu kolonistów do wiary protestanckiej³⁶. Jednak porównanie owych przepisów z istniejącymi w Europie prawami wojskowymi wykazuje ich typowość: normy takie były znane w całej Europie, zaś w hipotezie i dyspozycji stanowią wierne powtórzenie rozwiązań stosowanych w armii szwedzkiej³⁷. W licznych angielskich artykułach wojskowych możemy odnaleźć nawiązania do specyfiki szwedzkiej³⁸. Niewątpliwie dużą rolę odegrało wydanie w Londynie w 1632 r. książki *The Svvedish discipline, religious, civile, and military*. Dzieło to podzielone było na trzy części: w pierwszej odnotowano modlitwy i nabożeństwa wojskowe stosowane w protestanckiej armii Gustawa II Adolfa, w drugiej umieszczono artykuły wojskowe, w trzeciej – reguły dotyczące porządku wojskowego³⁹.

Zasadniczą część aktu normatywnego z 1675 r. poświęcono posłuszeństwu i dyscyplinie wojskowej. Przepisy te mają charakter uniwersalny, są spotykane w niemal wszystkich istniejących nowożytnych artykułach wojskowych, ich treść jest jednak identyczna z normami szwedzkimi⁴⁰. Podsta-

---

³⁵ Przykładem może być pospolite ruszenie szlachty koronnej w 1621 r., kiedy ogłoszono akt składający się z zaledwie 23 przepisów prawnych. Biblioteka PAN w Kórniku, 330, s. 752-756; Biblioteka PAN i PAU Kraków, 2253, k. 272-273.

³⁶ Przykładowo: J.B. Dillon, B. Douglass, *Oddities of colonial legislation in America: as applied to the public lands, primitive education, religion, morals, Indians, etc.*, Indianapolis 1879, s. 31-32.

³⁷ *Code of articles of king Gustavus Adolphus of Sweden (1621)*, [w:] W. Winthrop, op. cit., art. 2-4, s. 907; *The Svvedish discipline*, s. 39-69; R. Ward, op. cit., art. 2-4, s. 40-41; por. K. Łopatecki, *Nabożeństwa wojskowe w Rzeczypospolitej szlacheckiej: zarys organizacyjno-prawny*, [w:] *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań, XVI-XVIII wiek*, red. T. Ciesielski, A. Filipczak-Kocur, Warszawa–Opole 2008, s. 521-539.

³⁸ Por. *Articles and Ordinances of War for the Present Expedition (1643)*, [w:] *The Harleian Miscellany*, vol. V, London 1810, art. 1-4, s. 422-423; *Articles and Rules for the Better Government (1673)*, [w:] G.B. Davis, op. cit., art. 1-6, s. 567-568.

³⁹ *The Svvedish discipline*, część I (s. 1-35), część II (s. 39-73), część III (s. 75-90).

⁴⁰ Przepisy różnią się jedynie pojedynczymi słowami. *Code of articles of king Gustavus Adolphus of Sweden (1621)*, [w:] W. Winthrop, op. cit., art. 18-22, 26, 33, 35-36, s. 908-909.

wowy charakter ma art. 6 nakazujący wszystkim żołnierzom i oficerom posłuszeństwo wobec rozkazów dowódcy oddziału lub jego zastępcy. Ich polecenia powinny być tak przyjmowane, jak rozkazy samego króla. Przepis ten określa powinności żołnierzy, sankcje za nieposłuszeństwo natomiast – kolejny artykuł. Upoważniono oficerów do swobodnego wymierzania kar w zależności od szkodliwości czynu. Następne dwa przepisy opisują najgroźniejsze formy niesubordynacji – słowne wystąpienie przeciwko dowódcy oraz bezpośredni atak fizyczny na niego (art. 8-9)⁴¹. W obu przypadkach przewidziano najsurowsze kary, które miał orzekać wyższy sąd wojskowy.

Wobec kolonistów zastosowano specyficzną instytucję określaną w nauce historyczno-prawnej jako *Royal Voice*. Dowódcy angielscy, czytając niektóre przepisy prawne umieszczone w artykułach wojskowych, używali sformułowania *royal we*, utożsamiając normę prawną w sposób bezpośredni z wolą króla. Tym samym, były to przepisy o szczególnej wadze oraz szczególnie uroczystej formie prezentacji⁴². Przypadek taki odnajdujemy w art. 6, gdzie penalizowano wszelkie przypadki odmowy wykonania rozkazu lub niewłaściwego ich wykonania. Nieposłuszeństwo w takim przypadku mogło być potraktowane jako zdrada lub bunt, których zbrodni bezpośrednio nie wymieniono w omawianym akcie normatywnym⁴³.

Jedno z najbardziej charakterystycznych przestępstw wojskowych epoki nowożytnej – złamanie miru obozowego poprzez zaatakowanie innego żołnierza – umieszczono w art. 10-13. Konsekwencją ciosu wymierzonego ręką, niezależnie: chybionego czy trafionego, była groźba utraty prawej ręki. Obstrzeżenie tego przepisu zawarte jest w art. 12 i 13, gdzie przewidziano karę śmierci za zranienie innego żołnierza lub wyciągnięcie miecza w obozie⁴⁴. Interesujący charakter ma art. 11 uznający za przestępstwo wprowadzenie

---

⁴¹ Charakterystykę przestępstw polegających na słownym wystąpieniu przeciwko królowi lub oficerom: J.G. Kester, *Soldiers Who Insult the President: An Uneasy Look at Article 88 of the Uniform Code of Military Justice*, „Harvard Law Review” 81 (1968), 8, s. 1701-1706.

⁴² M. Griffin, *Regulating Religion and Morality in the King's Armies 1639-1646*, Leiden-Boston 2004, s. 126-130, 157-158, 178, 184-191, 224.

⁴³ Liczne przykłady zastosowania tej konstrukcji prawnej miały miejsce po zlikwidowaniu tzw. Rebelii Bacona. Znany dokumentację 10 posiedzeń sądów, które odbywały się w styczniu (11-12, 20, 24), marcu (1-3, 8-9, 10, 15, 16-17, 22) oraz wrześniu (28) 1677 r. Akty oskarżenia dotyczyły zdrady oraz uczestnictwa w rebelii przeciwko królowi („treason and rebellion against his majestie albo rebellions, treasons and misdemeanors by him committed against his majestie”). Po uznaniu za winnego, wydawano wyrok skazując na karę śmierci, najczęściej przez powieszenie. Gubernator mógł zastosować akt łaski, zamieniając karę na banicję lub karę pieniężną. *The Statutes at Large*, vol. II, s. 545-558. Por. K. Baran, *High Treason in England until The End of Stuart Era*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 96 (1982), passim.

⁴⁴ Przepisy te posiadają swoje odpowiedniki w *The Summarie of the Marshall Lawes*, wydane dla wojsk stacjonujących w Wirginii w 1611 r. *For The Colony in Virginea Britannia*, art. 9, s. 21: „Where a quarrell shall happen betweene two or more, no man shall betake him unto any other Arms then his sword, except he be a Captaine or Officer, upon paine of being put to death with such Armes as he shall so Take”.

w błąd przełożonego lub niewłaściwe zachowanie się w stosunku do oficera. Artykuł 14 obejmował specjalną ochroną urzędników spełniających funkcje porządkowe oraz egzekwujących wyroki sądowe. W Europie służby porządkowe nazywano: *profos (provost)*, *stępka* i *mistrz sprawiedliwości (kat)* – w tym przypadku użyto słowa *marshall*⁴⁵. Osoby przeszkadzające urzędnikom w wykonaniu czynności służbowych mogły być skazane na karę śmierci⁴⁶.

Część aktu poświęcono zasadom pełnienia warty (art. 18-21). Każdy żołnierz powinien się na nią stawić, wzywany osobiście lub za pomocą sygnałów dźwiękowych. Nieusprawiedliwioną nieobecność zagrożono karą porządkową. Najwyższy wymiar kary przewidziano dla osób śpiących albo pijanych na warcie lub straży strzegącej umocnień. Wprowadzono również powszechnie stosowaną w armiach europejskich instytucję ciszy nocnej – nieuzasadnione wywołanie alarmu (trwogi) lub oddanie strzału zagrożone było karą śmierci⁴⁷.

W przepisach poruszono również kwestię przestępstw popełnianych podczas walk (art. 22-23). Wyróżniono dwie, szczególnie niebezpieczne, zbrodnie. Pierwsza dotyczyła opuszczenia oddziału (chorągwi) w potrzebie, co zagrożono karą śmierci, gdyż żołnierz powinien „defend them to the utmost of his power soe long as they are in danger”. Warto podkreślić, iż recepcje szwedzkich norm prawnych spowodowały, że identyczne regulacje możemy odnaleźć w prawie wojskowym Rosji, Wielkiego Księstwa Litewskiego czy Korony⁴⁸. Druga zbrodnia stanowiła najbardziej charakterystyczny przepis prawa wojskowego doby nowożytnej. Uciekinier na polu bitwy, który opuszcza swoją chorągiew i towarzyszy zasługuje na śmierć. Dlatego norma ta upoważniała zarówno oficerów jak i zwykłych żołnierzy do bezkarnego zabicia go podczas próby ucieczki. Dodać należy, iż konstrukcja tej normy prawnej znana była już w prawie rzymskim⁴⁹. Na kontynencie europejskim – za wzo-

---

⁴⁵ Już w pierwszych oddziałach milicji kolonii amerykańskich istniały specjalnie powołane organy porządkowe. Zob. C. H. Karraker, *The Seventeenth Century Sheriff: A Comparative Study Of The Sheriff In England And In The Chesapeake Colonies, 1607-1689*, Philadelphia 1930, s. 65 i n.; P.A. Bruce, op. cit., s. 590-604.

⁴⁶ O funkcji profosa w wojskach angielskich: H. Marshall, *Military Miscellany; Comprehending a History of the Recruiting of the Army, Military Punishments*, London 1846, s. 132-133.

⁴⁷ Szerzej o tej instytucji: K. Łopatecki, *Instytucja „wytębowania hasła” w wojskach Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, „Białostockie Teki Historyczne”, 3 (2005), s. 75-99.

⁴⁸ *Artykuły Władysława IV*, tytuł VII, art. 1, s. 214; *Уставъ Воинский, Артикуль Воинский с кратким толькованием*, [w:] *Памятники русского права*, Вып. 8: *Законодательные акты Петра I, первая четверть XVIII в.*, ред. К.А. Софроненко, Москва 1961, art. 94, s. 341. Por. K. Koranyi, *Z badań nad polskimi i szwedzkimi artykułami wojskowymi XVII stulecia*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. I, Kraków 1938, s. 279; K. Łopatecki, *Artykuły wojskowe autoramentu cudzoziemskiego Władysława IV – okoliczności powstania i ich charakterystyka*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 11 (2011), 2, s. 235-253.

⁴⁹ Arrius Menander w: *Digesta* 49. 16. 6. 3: „Qui in acie prior fugam fecit spectantibus militibus propter exemplum capite puniendus est”. Zob. C.E. Brand, *Roman Military Law*, Austin 1968, s. 184.

rem szwedzkim – przyjęło ją szereg państw niemieckich, Rzeczpospolita oraz Rosja⁵⁰. Analogiczne regulacje stosowano w Anglii wobec zawodowych żołnierzy, również tych wysyłanych na wyspy karaibskie lub wschodnie wybrzeże Ameryki Północnej. Przykładem jest uniwersał generała Roberta Venable'a dla brytyjskich sił stacjonujących na Jamajce w 1655 r. Nakazał on, aby najbliższy stojący obok uciekiniera żołnierz zabił go, w przeciwnym razie sam poniesie karę śmierci⁵¹.

Bardzo istotne znaczenie miał również art. 24, wprowadzający stan wojenny na teren kolonii. Hipoteza tej normy odnosiła się bowiem nie tylko do żołnierzy, lecz do wszystkich mieszkańców, zarówno Europejczyków jak i Indian. Każdy, kto w jakikolwiek sposób dokonał zdrady, polegającej przede wszystkim na przekazaniu informacji nieprzyjacielowi, mógł zostać skazany na karę śmierci. Dodać należy, że *General Assembly*, wprowadzając omawiany akt, dodał jeszcze jeden przepis, który zmieniał prawo i obyczaj stosowane wśród ludności cywilnej. Uznano, iż w obliczu zagrożenia wszyscy mężczyźni, w szczególności żołnierze powinni być cały czas uzbrojeni, z bronią powinni uczestniczyć nawet na nabożeństwach w świątyni oraz podczas rozpraw w sądach⁵².

Ostatnia grupa przepisów dotyczyła zasad pełnienia służby w milicji (5, 15-17, 25-26). Bardzo interesujący jest art. 5, nakazujący zachowanie ciszy podczas marszu oraz na miejscach postojowych. Jest to jedyny oryginalny przepis odnotowany w tym akcie. Oczywiście, analogiczne rozwiązania znano w prawie wojskowym epoki nowożytnej, jednakże zaprezentowana konstrukcja prawna ma charakter wyjątkowy. Zastanawia również bardzo wysokie miejsce ich odnotowania, bezpośrednio po przepisach religijnych, zaś przed normami nakazującymi posłuszeństwo. Sądzić należy, iż przepis ten miał stanowić remedium na zachowanie współczesnych oddziałów milicji. Świadczy o tym również jedyne odnotowane w akcie uzasadnienie wydania przepisu: „That the commandes of the officers may be the better understood”⁵³.

⁵⁰ *Schwedisches Kriegs-Recht oder Articul-Brieff dez ... Herrns Gustaff Adolffs ...*, Heylbrunn 1632, titulus IX, art. 47, s. 16; *Artykuły Władysława IV*, Nacjonalna Biblioteka Rosji, Petersburg, Avt. Dubrowskiego, f. 321.2, Nr 243, art. 29, 32, k. 3v; *List artykułów żołnierskich (...) urodzonemu Panu Mikołajowi Abramowiczowi*, Nacjonalna Biblioteka Rosji, Petersburg, Avt. Dubrowskiego, f. 321.2, Nr 244, art. 20, k. 13.

⁵¹ H. Marshall, op. cit., s. 127.

⁵² *The Statutes at Large*, vol. II, s. 333.

⁵³ *The Articles, rules and orders to be observed and kept by the army as well in the several garrisons as in the field, are as followeth*, [w:] *The Statutes at Large*, vol. II, art. 5, s. 334. Argumentację taką wykorzystywała chętnie nauka prawa w Europie. Cytowana formuła miała charakter *argumentum a causis*, czyli wskazanie celu nowej dyspozycji prawnej (*causa finalis*). Por. H. Lausberg, *Handbook of Literary Rhetoric. A Foundation for Literary Study*, trans. D.E. Orton, Brill 1998; passim (w szczególności: 138-140, 165-188 i n.); W. Uruszczak, *Argumenty retoryczne w Statutach Kazimierza Wielkiego*, [w:] *Dawne prawo i myśl prawnicza. Prace historyczno-prawne poświęcone pamięci Wojciecha Marii Bartla*, red. J. Malec, W. Uruszczak, Kraków 1995, s. 267-282.

Inna grupa przepisów to art. 15-17 dotyczące prac wykonywanych przez milicję. Żołnierzom nakazano podporządkowanie się rozkazom przeprowadzenia jakichkolwiek robót, w tym – fortyfikacyjnych. Osoba leniwie wykonująca polecenia podlegała karze, podobnie jak i oficer niedbale doglądający swych podwładnych. Należy podkreślić, iż obywatelom zgłaszającym się do oddziałów nakazano, by w punkcie zbiornym zaopatrzeni byli nie tylko w żywność i broń, ale i dodatkowy sprzęt niezbędny podczas wojny: motykę, siekierę, łopatę itp.⁵⁴ Zarówno broń, amunicja, jak i narzędzia podlegały ochronie prawnej. Osoby, które je sprzedawały, zastawiały lub niszczyły – podlegały karze (art. 26). Dodatkowo art. 25 nakazał posłuszeństwo wobec przydziału stanowisk i kwatery. Niepodporządkowanie się tym regułom uznano za bunt.

Podsumowując: omawiany akt był daleko ogólniejszy niż wydawane wówczas przepisy dla armii zawodowych. Prawodawca skupił się tylko na kilku najważniejszych problemach, co można zrozumieć. Najwięcej uwagi poświęcono posłuszeństwu wobec przełożonych. Zgodnie z konwencją epoki, dużo miejsca przeznaczono na kwestie moralności i religijności. Nie były to przepisy nowatorskie, jednak odnotowanie ich w krótkim akcie składającym się z 26 przepisów, ma istotne znaczenie. Dodatkowo zajęto się trzema problemami, które decydowały o sprawności bojowej żołnierzy: wartą, bitwą oraz zasadami służby. Najważniejszymi normami były art. 6 oraz 24. Pierwszy wprowadzał podstawowe reguły posłuszeństwa, drugi formalnie ogłaszał stan wojenny na terenie Wirginii.

Należy podkreślić, że *The Articles, rules and orders* z 1675 r. nie stanowiły tylko krótkotrwałego epizodu, gdyż w 1679 r. po raz kolejny Grand Assembly podjęło uchwały dotyczące obrony przed agresją Indian. Uchwały były podobne do wydanych cztery lata wcześniej – zdecydowano się na budowę dodatkowych fortów, powołano milicję, wyznaczono miejsca stacjonowania wojsk, zaopatrzenie dla nich, odszkodowanie za stracone konie itp. Nie pominięto również tematyki dyscypliny wojskowej, wskazując że stosuje się poprzednio wydane artykuły⁵⁵. Inne kolonie (Massachusetts, Maryland, Connecticut), wzorując się na działaniach parlamentu Wirginii w latach 1675-1676, również ogłaszały analogiczne akty normatywne.

IV. Artykuły milicyjne z lat 1675-1676 (Massachusetts, Connecticut i Maryland). W latach 1675-1676 północne kolonie (Massachusetts, Connecticut, Rhode Island, Maine) musiały stawić czoło plemionom Indian dowodzonych przez Metacometa. Powołane w tym czasie milicje otrzymywały specjalne artykuły wojskowe, co stanowiło kolejny etap rozwoju tej instytucji.

---

⁵⁴ *An act for the safeguard and defence of the country against the Indians*, [w:] *The Statutes at Large*, vol. II, s. 329.

⁵⁵ *The Statutes at Large*, vol. II, s. 433-440.

Siły milicyjne w Massachusetts powstały już w latach 30. XVII w., kiedy koloniści zdecydowali, iż w razie zagrożenia będą one zwoływane. Stopniowo kształtowała się struktura dowodzenia: od 1634 r. mianowano dwóch kwatremistrzów, w 1636 r. John Samford został inspektorem armii, a pierwszego generała, którym został John Johnson, mianowano w 1642 r. Naczelnym dowódcą zobowiązany był przede wszystkim do troski o zaopatrzenie, w szczególności zaś – o zapewnienie żołnierzom broni i amunicji⁵⁶. W czasie wojny w 1645 r. zgromadzenia prawodawcze wydały jedynie instrukcję polityczną dla głównodowodzącego wyprawą, ogólnie upoważniając do stosowania zasad dyscypliny wojskowej⁵⁷.

W ciągu kolejnych 30 lat kolonia rozbudowała i ujęła milicyjne siły zbrojne w ramy prawne. Każdy, kto ukończył 16 lat i nie pełnił żadnego z licznych urzędów uwalniających od służby wojskowej, wchodził w skład lokalnych sił zbrojnych. Powołany w ten sposób żołnierz w okresie pokoju zobowiązany był do corocznego 6- lub 8-dniowego szkolenia wojskowego. Najbogatsi, mający ponad 100 funtów dochodu, jeżeli stać ich było na zakup konia i wyposażenie, mogli wejść w skład jazdy. Utrzymywane stałe oddziały wojskowe rozbudowywano w okresie zagrożenia. Początkowo były to 3 oddziały, których liczbę zwiększono w 1677 r. do 6, składających się z 64 żołnierzy, 2 muzyków i oficerów. Dowódcy hrabstw (*Serergant Major*) wybierani byli na trzy lata. Zobowiązani byli „instruct and exercise the Officers and Souldiers in Military discipline according to his best skil and Ability”. Kapitanowie zaś byli najwyższymi dowódcami w miastach lub fortach. Niewątpliwie specyfiką był wybór oficerów (kapitanów, poruczników, chorążych) przez osoby zobowiązane do służby, co następnie zatwierdzał najwyższy organ ustawodawczy kolonii. Dowódca oddziału otrzymał prawo karania żołnierzy według zwykłych (lekkich) sankcji przewidzianych przez prawo wojskowe. Decydującą rolę odgrywał zwyczaj i wola dowódcy. W poważniejszych przypadkach żołnierzy przekazywano sądom wojskowym⁵⁸.

General Court miał uprawnienia sądownicze oraz od 1630 r. prawodawcze. 26 października 1675 wydał *Severall lawes and ordinances of war (...)* for the better regulating their forces and keeping their souldiers to their duty, and to prevent profaness that iniquity be kept out of the camp, które w tym samym roku wydrukowano w drukarni Johna Fostera⁵⁹. W przeciwieństwie

⁵⁶ J.S. Radabaugh, *The Militia od Colonial Massachusetts*, „Military Affairs”, 18 (1954), s. 2, 6.

⁵⁷ *Records of the Colony of New Plymouth, in New England*, vol. I: 1643-1651, ed. D. Pulsifer, Boston 1859, s. 37.

⁵⁸ *The Colonial Laws of Massachusetts: reprinted form the edition of 1660*, ed. W.H. Whitmore, Littleton 1995, s. 56-61; *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies*, vol. 10: 1677-1680, ed. W.N. Sainsbury, London 1896, s. 137-138; J.S. Radabaugh, op. cit., s. 1-18.

⁵⁹ *Severall lawes and ordinances of war*, Boston 1675; N. Paine, *A list of early American imprints, 1640-1700*, Worcester 1896, s. 28. Treść artykułów przedrukowano: *Calendar of State*

do sytuacji w Wirginii, parlament w Massachusetts nie aprobował uprzednio przygotowanych praw, lecz sam je stworzył, prawdopodobnie przy pomocy powołanej w tym celu komisji⁶⁰. Przepisy składały się z 20 artykułów i dotyczyły dyscypliny w oddziałach kolonijnych walczących z wojskami króla Filipa. Pierwsze 3 artykuły dotyczyły spraw religijnych. Zakazano bluźnierstw przeciwko Trójcy Św. („the holy and blessed Trinity, God the Father, God the Son, and God the Holy Ghost”). Dodatkowo zobowiązano wszystkich żołnierzy do udziału w modlitwach i nabożeństwach (art. 1 oraz 3). Art. 2 zakazywał składania fałszywych przysięg, wypowiedania słów, a także dokonywania czynów przeciwnych Bogu i moralności⁶¹. Dodać należy, iż również Indianie wystawiający sojusznicze oddziały musieli przestrzegać podstawowych norm moralnych i religijnych. Świadczy o tym akt uchwalony w Hartford 13 maja 1675 r., nadający plemieniu Pekotów prawa i narzucający obowiązki⁶².

Przepisy prawne główny nacisk położyły na kwestie posłuszeństwa i podległości służbowej, co było tym bardziej istotne, że rozwijały się w oddziałach milicji coraz silniejsze tendencje demokratyczne (wybór dowódców, udział w sądownictwie). Przede wszystkim w Massachusetts, w przeciwieństwie do prawodawstwa wojskowego obowiązującego w Wirginii, uwzględniono zbrodnię polegającą na buncie żołnierzy. Buntownicy, jak i osoby namawiające do zbiorowego nieposłuszeństwa, karani być powinni śmiercią, nakazano przy tym denuncjację takich osób również pod groźbą surowej kary (art. 10-11). Innymi przepisami nakazującymi posłuszeństwo były art. 5 i 8. Zakazywały one kłótni z przełożonymi, śmiercią zaś groziły za atak na oficera. Artykuł 4 wprowadzał ogólną zasadę, wedle której żołnierz lub oficer

---

Papers, Colonial Series, vol. 9: 1675-1676, s. 299-300; F. Baylies, *An Historical memoir of the Colony of New Plymouth*, ed. S.G. Drake, vol. II, Boston 1866, s. 89-91; *Records of the Governor and Company of the Massachusetts Bay in New England*, vol. V: 1674-1686, ed. N.B. Shurtleff, Boston 1854, s. 49-50.

⁶⁰ Pierwsza taka komisja powstała w 1663 r. J.S. Radabaugh, op. cit., s. 8.

⁶¹ Zob. K. Maćkowska, *Przestępstwa i kary w regulacjach prawnych w nowoangielskich koloniach w Ameryce Północnej w XVII wieku*, „Zeszyty Prawnicze” 11 (2011), 2, s. 285-286, 289-290.

⁶² *Laws for the Said Indians to observe*, [w:] *Letter from the English King and Queens Charles II, James II, William and Mary, Anne, George II, to the Governors of the Colony of Connecticut, together with the answers thereto, from 1635 to 1749*, ed. R.R. Hinman, Hartford 1836, s. 93-95. Z 10-punktowej ustawy wybrano, te które dotyczyły kwestii religijnej: „1. That whosoever shall oppose or speake against the onely liveing and true God, the creator and ruler of all things, shall be brought to some English Court to be punished as the nature of the offence may require. 2. That whosoever shall powaw or use witchcraft or any worship to the Devill, or any falls God, shall be so convicted and punished. 3. That whosoever shall profane the holy Sabbath day by servill work or play, such as chopping or fetching home of wood, fishing, fowling, hunting &c.:, shall pay as a fine tenn shillings, halfe to the cheife officers, and the other halfe to the constable and informer, or be sharply whipt for every such offence. 8. It is ordered that a ready and comely attendance be given to heare the word of God preached by Mr. Fitch, or any other minister sent amongst them. The cheife officers and constables are to gather the people as they may, and if they be refractory and refuse, or doe misbehave themselves undecently, such shall be punished with a fine of five shillings, or be corporally punished as the officers shall see most meet”.

niedbale wykonujący swoje obowiązki powinien być ukarany według uznania przełożonego.

Interesujący kształt miał art. 7, nakazujący żołnierzom zachowanie milczenia, tak podczas marszu, jak i na stanowiskach. Dodano tu, rzadko występujące w kolonijnych artykułach wojskowych, uzasadnienie. Według prawodawcy był to niezbędny wymóg, umożliwiający dowódcom wydawanie rozkazów, które powinny być usłyszane i wykonane. Przepis ten był bezpośrednio związany z art. 5 praw dla milicji wydanych dla Wirginii w 1675 r. Innymi niemal identycznymi przepisami występującymi w obu koloniach były art. 9-14. Obejmowały one nadzwyczajną ochroną prawną profesów i osoby odpowiedzialne za otrzymywanie porządku w wojsku.

Wiele miejsca prawodawca poświęcił problemowi przestępstw pospolitych popełnianych przez żołnierzy na ludności cywilnej. Tak więc karą śmierci grożono wszelkim gwałcicielom i osobom dopuszczającym się „unnatural abuses”. Również karano rozwiązłość seksualną oraz uprawianie nierządu (art. 13-16). Natomiast przestępstwo kradzieży i rabunku potraktowano znacznie łagodniej niż w Europie. O ile na starym kontynencie dominowała kara śmierci (przynajmniej *de iure*), o tyle w Ameryce zdecydowano się jedynie na kary pieniężne. Najpoważniejszym przestępstwem wchodzącym w skład tej grupy przepisów było morderstwo za które – oczywiście – przewidziano karę śmierci. Podsumowując: prawodawca zaostrzył kary za przestępstwa pospolite popełniane przez żołnierzy⁶³.

W omawianym akcie możemy odnaleźć również przestępstwa wojskowe, które świadczą o patologiach występujących wśród oddziałów kolonijnych. Do najważniejszych zaliczano dezercję, którą rozumiano jako opuszczenie oddziału lub dowódcy, co oczywiście zagrożono karą śmierci (art. 6)⁶⁴. Powszechną przywarą było pijaństwo, które jednak nie zawsze starano się zwalczyć aktami prawnymi. W tym przypadku prawodawca jednoznacznie uznał, że osoba nadużywająca alkoholu nie powinna być oficerem i może zostać zdegradowana, natomiast zwykły żołnierz za takie zachowanie będzie karany według uznania sądu (art. 12)⁶⁵.

⁶³ W niektórych przypadkach prawo obowiązujące w strukturach cywilnych było na tyle rygorystyczne, iż nie było potrzeby wprowadzać odrębnych regulacji do artykułów wojskowych. Zob. przestępstwo pedofilii uchwalone w Bostonie (1654 r.): „If any man shall unlawfully have carnall copulation w[th] any woman child under ten years ould, hee shall bee put to death, whether it were w[th] or w[th]out the girls consent”. *Records of the Governor and Company of the Massachusetts Bay in New England*, vol. II: 1642-1649, ed. N.B. Shurtleff, Boston 1853, s. 21.

⁶⁴ O dezercji w wojskach angielskich stacjonujących w poł. XVIII w. w Ameryce Północnej: S.N. Hendrix, *The Spirit of the Corps: The British Army and the Pre-National Pan-European Military World and the Origins of American Martial Culture, 1754-1783*, Pittsburgh 2005, s. 123-128.

⁶⁵ Wyrzucenie z wojska za pijaństwo było charakterystycznym dla angielskiego prawodawstwa rozwiązaniem. *Lavves and Ordinances militaire*, Leiden 1586, art. 7, s. 5; por. W. Wach, *Królewskie i hetmańskie artykuły wojskowe w sprawie alkoholizmu*, „Trzeźwość” 12 (1937), 8, s. 526-540.

Podstawowym problemem było jednak odpowiednie wyposażenie żołnierzy. Oczywiście, rekruci otrzymywali broń oraz narzędzia, jednakże – jeśli tylko potrzebowali gotówki – chętnie je spieniężali. Nakazano więc żołnierzom, by podczas czynności służbowych byli w pełni uzbrojeni. Utratę broni, niezależnie od okoliczności, uznano za przestępstwo, zwłaszcza jeśli przegrano ją podczas gry w kości i karty. Dodatkowo zakazano niszczenia lub sprzedawania amunicji (art. 17-19)⁶⁶.

Podobnie jak w Wirginii, stworzone w Massachusetts artykuły wojskowe opierały się na jednym wzorcowym akcie prawnym. Szczegółowa analiza porównawcza pozwoliła stwierdzić, iż prawa dla milicji wydano na podstawie przepisów wojskowych ogłoszonych (i wydanych drukiem) przez 3. Earla Essex – Roberta Devereuxa w 1642 r.⁶⁷ Większość przepisów niemal dosłownie się pokrywa, jedynie w kilku przypadkach (art. 11, 15, 17) występują oboczności. Co więcej – tożsamy jest nawet układ przepisów. Oryginalny charakter ma jedynie ostatnia norma aktu normatywnego, mówiąca o rodzajach stosowanych kar wojskowych (zob. Tabela 2).

Tabela 2. Zestawienie treści artykułów dla milicji w Massachusetts z angielskimi artykułami z 1642 roku

Artykuły milicyjne z Massachusetts ogłoszone w 1675 roku	Artykuły wojskowe Roberta Devereux ⁶⁸
1	2
1. <u>No man to blaspheme the Trinity upon pain of having his tongue bored with a red hot iron.</u>	I.1
2. <u>Unlawful oaths and execrations and scandalous acts in derogation of God's honour to be punished with loss of pay and other punishment at discretion.</u>	I.2
3. <u>All who often and wilfully absent themselves from the public worship of God to be proceeded against at discretion.</u>	I. 3
4. <u>Negligent doing of duty to be punished at discretion.</u>	I.4

⁶⁶ Od połowy XVII stulecia każdą nieprawidłowość w uzbrojeniu karano grzywną w wysokości 10 szylingów. *The Colonial Laws of Massachusetts*, s. 57.

⁶⁷ Zob. D. Godfrey, *The Parliamentary Army under the Earl of Essex, 1642-5*, „English Historical Review” 49 (1934), s. 32-54.

⁶⁸ Przepisy odnotowane w *Laws and Ordinances of Warre Established for the better Conduct of the Army by His Excellency the Earle of Essex*, London 1642, nie mają ciągłej numeracji, podzielone są na rozdziały, które zatytułowano: „Of Duties to God” (I), „Of Duties in generall” (II), „Of Duties toward Superiours and Commanders” (III), „Of Duties Morall” (IV), „Of a Souldiers Duty touching his Armes” (V), „Of Duty in marching” (VI), „Of Duties in the Campe, and Garrison” (VII), „Of Duties in Action” (VIII), „Of the duties of Commanders and Officers in particular” (IX), „Of the dutie of the Muster Masters” (X), „Of Victuallers” (XI), „Of Administration of Justice” (XII).

5. <u>Quarreling with a superior officer to be punished by cashiering, and striking such, by death.</u>	II.2
6. <u>Departing from his charge or Captain to be punished by death.</u>	II.3
7. <u>Every private soldier to keep silence on pain of imprisonment when the Army is to take lodging or imbattalio, so as the officers be heard and their commands executed.</u>	II.4
8. <u>No man to resist, draw, lift, or offer to draw or lift his weapon against his officer correcting him orderly on pain of death.</u>	II.5
9. <u>Words of sedition or mutiny to be punished by death.</u>	II.8
10. <u>Resistance to the Provost Marshal or any other officer in executing his office to be punished by death.</u>	II.7
11. <u>They that hear mutinous speeches and do not acquaint their Commanders to be punished with some grievous punishment.</u>	II.9
12. <u>Drunkenness in an officer to be punished with loss of place, in a private soldier as a Court Martial may think fit.</u>	III.1
13. <u>Rapes, ravishment, unnatural abuses and adultery to be punished by death.</u>	III.2 ⁶⁹
14. <u>Fornication and other dissolute lasciviousness to be punished with discretion according to the quality of the offence.</u>	III.3
15. <u>Theft and robbery to be punished with restitution and otherwise at discretion.</u>	III.4
16. <u>Murder to be expiated with the death of the murderer.</u>	III.7
17. <u>Soldiers, coming to their colours to watch or be exercised or to service, to come completely armed and arms well fixed upon punishment.</u>	IV.1
18. <u>If any shall negligently lose or sinfully play away their arms at cards or dice or otherwise, they shall be kept as pioneers or scavengers till they furnish themselves with good arms.</u>	IV.3
19. <u>None shall presume to spoil, sell, or carry away ammunition committed to him, on pain of death.</u>	IV.7
20. <u>No soldier to outstay his pass without a certificate of the occasion under the hand of a magistrate, on pain of losing his pay.</u>	VII.13
20b. By grievous punishment is meant disgracing by cashiering, by the strap pads, or by riding the wooden horse to fetch blood; by arbitrary punishment or discretion is meant not to extend to hazard life or limb.	brak

⁶⁹ Cudzołóstwo odnotowane w art. 13 miało swój odpowiednik w rozdziale III, art. 3, nie przewidywano jednak za to przestępstwo kary śmierci lecz wyrok uzależniony był od decyzji sądu, który powinien wziąć pod uwagę wagę czynu. *Laws and Ordinances of Warre Established for the better Conduct of the Army by His Excellency the Earle of Essex*, London 1642, k. B2v.

W Connecticut, począwszy od 1 lipca 1675 r., obradowała specjalnie powołana przez gubernatora Rada Wojenna. 30 sierpnia mianowano na stanowisko głównodowodzącego sił kolonijnych – Roberta Treata. Ogłaszając nominację, nakazano mu utrzymywać w armii dyscyplinę wojskową i karać przestępców według prawa wojskowego⁷⁰. Sądzić należy, że stosowano prawo zwyczajowe oparte na regulacjach wydawanych w metropolii dla wojsk angielskich. Ostatecznie podczas obrad tego gremium w Hartford 10 stycznia 1676 r. zdecydowano wydać przepisy „for the better regulateing their for ces and keeping their souldiers to their duty, and to prezent profanesse”⁷¹. Jest to również 20-punktowa regulacja, w ogromnym stopniu zbieżna z prawami wydanymi dla Massachusetts.

Wszystkie przepisy są odpowiednikiem regulacji z Massachusetts. Kolejność zaburzona została jedynie przy art. 9 i 10, które ułożono odwrotnie. Jednostki redakcyjne nierzadko są identyczne, jak ma to miejsce w art. 2, 3, 4, 7, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 20. Inne – różnią się tylko pojedynczymi wyrazami lub wyrażeniami, w żaden sposób nie zmieniając sensu normy prawnej. Ma to miejsce m.in. w art. 1, 11 (gdzie wyrażenie *grevious punishment* zastąpiono słowami *severe punishment*) oraz 13 (*unnatural abuses* zmieniono na *sodomy*). Najdalej idące modyfikacje polegały na wprowadzeniu odmiennych sankcji, przy zachowaniu hipotezy i dyspozycji – m.in. w art. 5, 6, 8, 9, 10, 19. Surowsze są przepisy umieszczone w artykułach dla żołnierzy z Massachusetts. W prawach stworzonych w Connecticut, często łagodzone bezwzględnie oznaczoną karę śmierci, dając możliwość wydania innego wyroku.

Zapożyczenie rozwiązań z Massachusetts miało związek z wyprawą na plemię Narragansetts z grudnia 1675 r. Był to fragment starć „wojny króla Filipa”. Wówczas wojska z Connecticut, Massachusetts i Plymouth wyruszyły na plemię domniemanych sojuszników Metacometa. Na czas tej ofensywy obowiązywały artykuły ogłoszone uprzednio w Massachusetts⁷².

Sądzić należy, że wydane prawa dobrze wpłynęły na poziom dyscypliny w oddziałach. Jak pisał w październiku 1676 r. Edward Randolph: „The militia consist of four troops of horse, and five regiments of foot, who are well armed and disciplined, no old soldiers among them. (...) They are generally very loyal and good people, and do upon all occasions express great love to the person and government of his majesty, and do heartily wish that his majesty’s authority were established over the whole country”⁷³.

---

⁷⁰ *At a meeting of the Councill, August 28, 1675, [w:] The Public Records of the Colony of Connecticut from 1665 to 1678; with the Journal of the Council of War 1675 to 1678*, ed. J.H. Trumbull, Hartford 1852, s. 357.

⁷¹ *The Public Records of the Colony of Connecticut*, s. 392-394. Wydawca popełnił oczywistą pomyłkę, wskazując, że prawa wojenne uchwalono 10 I 1675 r.

⁷² S.G. Drake, op. cit., s. 89-91.

⁷³ *Ibidem*, s. 167.

Niedługo później, gdyż już w 1692 r., *General Court of Massachusetts* wydał kolejne artykuły wojenne, przygotowane na wyprawę na Kanadę. Składały się one z 23 artykułów, ale były dużo dłuższe niż poprzednie, z uwagi na rozbudowę poszczególnych jednostek redakcyjnych⁷⁴. Ich charakterystyka wykracza poza ramy pracy, nadmienić jednak należy, że przepisy te są w znacznym stopniu podobne do poprzednich rozwiązań, uzupełniono je jednak o zasady dyscypliny wojskowej na statkach. Pojawiły się też – *expressis verbis* instytucje nieznane wcześniej, jak – sposób rozpowszechnienia praw wojskowych (art. 1-2). Po ich uchwaleniu przez *General Court* należało niezwłocznie ogłosić ich obowiązywanie w każdym oddziale i na każdym statku biorącym udział w wyprawie wojennej. Dodatkowo wprowadzono cykliczne, w odstępie dwutygodniowym, czytanie artykułów wojskowych, co poprzedzano dźwiękiem bębnow i trąb. Tym sposobem żaden żołnierz nie mógł powoływać się na nieznajomość prawa. Taki sposób rozpowszechnienia wiedzy o prawach wojskowych był identyczny w całej Europie. W pierwszej kolejności uchwalone przepisy należało ogłosić dla wojska. Następnie zobowiązano rotmistrzów do cyklicznego czytania artykułów swoim podwładnym⁷⁵. Częstotliwość była jednak różna: co tydzień, miesiąc lub co kwartał. Okres dwóch tygodni podany dla wojsk kolonii Massachusetts wydaje się możliwy do zrealizowania z uwagi na niezbyt rozbudowaną treść aktu.

W 1682 r. wprowadzono również klarowne zasady dotyczące podziału łupu wojennego: wszelkie dobra miały być wspólnie gromadzone i dzielone równo pomiędzy wszystkich żołnierzy. Pod groźbą kary śmierci zakazano zajmować się łupami bez pozwolenia dowódcy (art. 19, 22).

Pod wpływem rozwiązań uchwalonych w Jamestown, parlament Marylandu (*Council of Maryland*) 13 czerwca 1676 r. ogłosił artykuły wojskowe⁷⁶. Przy zatwierdzaniu tych praw obecny był *Lords Proprietor* – Charles Calvert, odnotowano również kanclerza Philipa Calverta i Samuela Chewa, Jesse Wartona oraz Thomasa Taillora. Powstałe wówczas *Articles of war in England and Maryland* składały się z 53 przepisów prawnych i w znacznym stopniu wzorowane były na *Prince Rupert Articles* z 1672 r.⁷⁷

⁷⁴ Major Walley's *Journal in the Expedition against Canada in 1692*, [w:] *Year-Book of the Society of Colonial Wars in the Commonwealth of Massachusetts for 1898*, no. 4, Boston 1898, s. 117-119.

⁷⁵ Tak podczas ekspedycji królewicza Władysława do Moskwy 30 czerwca 1617 r. „artykuły wojskowe czytano i approbowano je. Diarius expediteij moskiewskiej”, Biblioteka Kórnicka, sygn. 328, k. 4v. Por. *J. A. Caligarii ... epistolae et acta 1578-1581*, wyd. L. Boratyński, [w:] *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. IV, Kraków 1915, s. 256-257.

⁷⁶ R. Semmes, *Crime and Punishment in Early Maryland*, Baltimore 1996, s. 297; D. W. Jordan, *Foundations of Representative Government in Maryland, 1632-1715*, Cambridge–New York–Melbourne–Madrid–Cape Town 1987, s. 117.

⁷⁷ *Archives of Maryland, Proceedings of the Council of Maryland, 1671-1681*, vol. 15, Baltimore 1896, s. 80-90; wydanie krytyczne: *Articles of war in England and Maryland*, [w:] A.R. Semmes, *Captains and mariners of early Maryland*, Baltimore 1937, s. 706-707.

*

Analiza najstarszych artykułów wojskowych wydanych dla oddziałów milicji w Ameryce Północnej pozwala uczynić kilka nowych ustaleń.

Do podmiotów mogących ogłaszać artykuły wojskowe, oprócz króla, parlamentu i głównodowodzących, należy dodać również parlamenty kolonialne⁷⁸. Aprobowanie przez reprezentacje stanowe przepisów obowiązujących w milicji, a podczas wojny – w pewnym zakresie – wszystkich obywateli, miało fundamentalne znaczenie dla legitymizacji ogłaszanych praw wojskowych. W 1690 r. gubernator Karoliny opublikował artykuły wojskowe bez akceptacji parlamentu, co wywołało wśród mieszkańców zastrzeżenia wobec ich legalności⁷⁹.

Trudno jednoznacznie określić, kiedy powstały pierwsze samodzielnie wydane przez kolonistów prawa wojskowe. Już od początku XVII w. na kontynencie północnoamerykańskim stosowano artykuły wojskowe. Od lat 30. XVII w. rozpoczął się powolny proces powstawania i rozbudowy milicji kolonialnej. Pojedyncze informacje wskazują, iż specjalne prawa mogły powstać już w latach 60. XVII w., jednakże dopiero „wojny króla Filipa” oraz rebelia Bacona uruchomiły dynamiczny proces ogłaszania praw dla milicji. Z lat 1675-1676 pochodzą przepisy z kolonii Wirginii, Massachusetts Maryland. Pierwsze z nich są najstarszą znaną redakcją i zostały wydane 7 marca 1675 r.

Artykuły milicyjne z Wirginii, Connecticut, Maryland i Massachusetts potwierdzają sposób uchwalania wojskowych przepisów prawnych w epoce nowożytnej. Tworzono je w zdecydowanej większości przypadków nie na podstawie żmudnej pracy redakcyjnej, lecz przerabiając wzorcowe prawa wojskowe⁸⁰. W badanym przypadku koloniści z Wirginii wykorzystali artykuły Gustawa II Adolfa z 1621 r., Massachusetts – artykuły dla wojsk parlamentarnych ogłoszone przez Roberta Devereux w 1642 r., a w Marylandzie zaś nawiązano do tzw. *Prince Rupert's Articles* z 1672 r. Przykład Connecticut wskazuje, iż po stworzeniu wersji przepisów dla milicji, chętnie kopiowały te prawa sąsiednie kolonie.

---

⁷⁸ Nie była to sytuacja wyjątkowa, przykładowo: w Rzeczypospolitej szlacheckiej zdarzało się, iż sejmiki ziemskie lub zjazdy szlacheckie ogłaszały własne regulacje porządkowe, w szczególności wobec żołnierzy zaciąganych w danej ziemi lub województwie. Szerzej: K. Łopatecki, *Koronne artykuły wojskowe w okresie interregnum po śmierci Zygmunta Augusta*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 15 (2012), s. 11-29.

⁷⁹ *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies*, vol. 13, ed. J.W. Fortescue, London 1901, s. 331.

⁸⁰ Por. K. Łopatecki, *Okoliczności tworzenia prawa wojskowego w Wielkim Księstwie Litewskim (1535-1673). Z badań nad kulturą prawną Rzeczypospolitej szlacheckiej*, [w:] *Środowiska kulturotwórcze i kontakty kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do XIX wieku*, red. U. Augustyniak, Warszawa 2009, s. 173-189.

Ciekawe jest – i nieznane dotychczasowej literaturze – spostrzeżenie, że szwedzkie przepisy wojskowe znalazły zastosowanie poza kontynentem europejskim. Wpływ artykułów Gustawa II Adolfa na rozwój prawa wojskowego na świecie był imponujący. Od 1630 r. powszechnie przyjmowano je w północnych krajach Rzeszy niemieckiej⁸¹. Specjalnie na potrzeby wojsk najemnych oraz oddziałów sojusznicznych protestanckich księstw w 1632 r. zaostrzono je i rozbudowano oraz przetłumaczono na język niemiecki⁸². W 1633 r. Władysław IV z nieznacznymi zmianami recypował szwedzkie normy jako prawo obowiązujące w Rzeczypospolitej autoramencie cudzoziemskim, wydając je w języku polskim⁸³. Szczegółowe badania nad litewskimi artykułami wojskowymi potwierdziły, iż również Krzysztof Radziwiłł chętnie wykorzystywał dorobek szwedzki przy tworzeniu własnych artykułów z lat 1633 i 1635. Za pośrednictwem druku praw wojskowych przygotowanych przez Michała Kazimierza Paca w 1673 r. recypowano je w Wielkim Księstwie Litewskim⁸⁴. Również obie strony walczące w wojnie domowej w Anglii stosowały te przepisy. Było to możliwe, gdyż dwukrotnie przetłumaczono je na język angielski i wydano drukiem w latach 1632 i 1639. Stały się one wzorcem dla późniejszych angielskich praw wojskowych⁸⁵. Do państw, które w analogiczny sposób reformowały artykuły wojskowe, zaliczyć należy także Szwajcarię⁸⁶. Ogłoszone przez Prusy-Brandenburgię artykuły wojskowe w 1656 r. również czerpały z rozwiązań szwedzkich⁸⁷. Rosja dopiero na przełomie XVII i XVIII w. zaczęła stosować nowoczesne prawa wojskowe i wówczas również przejęła rozwiązania skandynawskie: *Ustaw Woinskij* z 1716 r., stanowi daleko posuniętą ich recepcję⁸⁸. Do najbardziej egzotycznych

⁸¹ K. Ögren, *Humanitarian Law in the Articles of War decreed in 1621 by King Gustavus Adolphus of Sweden*, „International Review of the Red Cross” 313 (1996), s. 439-440; K. Koranyi, op. cit., s. 276-277.

⁸² Przykładowo: *Schwedisches Kriegs-Recht, Oder Artickulß-Brieff, Des ... Herrns Gvstaff Adolffs ...*, Halberstadt-Kolwald 1632; *Schwedisches Kriegs-Recht, oder Artikuls-Brieff deß ... Herrn Gustaff Adolffs*, Mayntz 1632; *Schwedisches Kriegs-Recht, oder Articuls-Brieff, deß ... Herrns Gustaff Adolffs*, Meyntz-Meres 1632; *Schwedisches Kriegs-Recht oder Articuls-Brieff desz ... Herrns Gustaff Adolffs ...*, Heylbrunn 1632; *Schwedisches Kriegs-Recht, oder Articuls-Brieff deß ... Herrn Gustaff Adolffs*, Nürnberg–Endter 1632.

⁸³ *Króla Władysława IV artykuły wojsku cudzoziemskiemu opisane*, [w:] *Polskie ustawy*, s. 209-225; por. K. Koranyi, op. cit., s. 272 i n.

⁸⁴ Zob. K. Łopatecki, „*Disciplina militaris*” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku, Białystok 2012, s. 426-427, 433-437, 454-456.

⁸⁵ *The Svvedish discipline*, s. 39-69; R. Ward, op. cit., s. 41-54.

⁸⁶ K. Koranyi, *Über schweizerische Kriegsartikel besonders im 17. Jahrhundert*, [w:] „Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift” 85 (1939), s. 822-823.

⁸⁷ *Churfürstliches Brandenburgisches Kriegs-Recht oder Articuls-Brieff*, [w:] *Corpus Constitutionum Marchicarum, Oder Königl. Preußis. und Churfürstl. Brandenburgische in der Chur- und Marck Brandenburg, auch incorporirten Landen publicirte und ergangene Ordnungen, Edicta, Mandata, Rescripta*, Bd. III, Berlin–Halle [1737], s. 59-79.

⁸⁸ Zob. E. Anners, *Den Karolinska Militärstraffrätten och Peter den Stores Krigsartiklar*, Uppsalla 1961, passim.

wpływów szwedzkich należy jednakże zaliczyć artykuły dla milicji kolonii angielskiej Wirginia z 1675 r. Nie była to bezpośrednia recepcja, lecz przyjęcie przepisów uprzednio przetłumaczonych i wydanych w Anglii⁸⁹. Ta imponująca kariera dorobku prawnego Gustawa II Adolfa nie byłaby pełna, gdyby nie uwzględnić ich tłumaczeń i druku na język fiński w 1642 r. i łotewski w 1696 r.⁹⁰ Dzięki temu również ludność chłopska, zaciągnięta do wojska szwedzkiego, mogła zapoznać się z przepisami w zrozumiałym przez siebie języku.

Podsumowując, warto zwrócić uwagę na rolę drukowanych artykułów wojskowych⁹¹. W Anglii od końca XVI w. był to niemal warunek *sine qua non* zastosowania prawa wojskowego w oddziałach. Wzorzec angielski przejęły również kolonie w Ameryce Północnej. Szczegółowe informacje o liczbie drukowanych egzemplarzy pochodzą dopiero z 1746 r., kiedy przygotowywano wyprawę wojsk Massachusetts do Kanady. Wówczas artykuły wojskowe dwukrotnie wydano drukiem: najpierw 6 czerwca wydrukowano 200 egzemplarzy, by przed samą wyprawą 8 lipca dodrukować kolejne 125 sztuk⁹². Prócz druku w wojskach brytyjskich stacjonujących w koloniach amerykańskich rozpowszechniano wiedzę o przepisach prawa wojskowego poprzez cykliczne odczytywanie ich przez oficerów⁹³, pierwsze regulacje tego zagadnienia pochodzą jednakże z artykułów milicji Massachusetts z 1692 r.

Dynamiczny rozwój artykułów wojskowych niewątpliwie wiąże się z przekształceniami wojskowymi określanymi jako *military revolution*. Geoffrey Parker, analizując jej cechy, pisze o niezwykle szerokim przepływie wiedzy wojskowej pomiędzy krajami, a nawet kontynentami⁹⁴. Do tego spostrzeżenia należałoby dołączyć również prawo wojskowe, które wraz z wydaniami drukowanymi dynamicznie reformowało artykuły wojskowe na całym świecie.

---

⁸⁹ W.R. Hagan, *Overlooked Textbooks Jettison Some Durable Military Law Legends*, „Military Law Review” 113 (1986), s. 163-202, starał się umniejszyć wpływ praw Gustawa II Augusta na rozwiązania angielskie (brytyjskie), a w konsekwencji – amerykańskie. Ukazany przez nas przykład bezpośredniej recepcji artykułów szwedzkich rewiduje ustalenia W.R. Hagana.

⁹⁰ *Krigs articular säsom the aff höghläfligh vthi äminnelse konungh Gustavo Adolpho*, Stockholm 1642; *Sawadi Karra-Teesas Likkumi*, Riga 1696; por. T. Jakso, *Suomi. Kirjoituksia isän-mallisista aineista*, 3 Osa, Helsingissä 1865, s. 202, 211-220.

⁹¹ Szerzej o drukach wykorzystywanych przez żołnierzy: D.R. Lawrence, *The complete soldier: military books and military culture in early Stuart England, 1603-1645*, Brill 2009, passim.

⁹² *Massachusetts in the Intended Expedition to Canada in 1746*, ed. W.K. Watkins, [w:] *Year-Book of the Society of Colonial Wars in the Commonwealth of Massachusetts for 1900*, no. 6, Boston 1901, s. 66.

⁹³ D.E. Leach, *Roots of Conflict British Armed Forces and Colonial Americans, 1677-1763*, Chapel Hill 1986, s. 127.

⁹⁴ G. Parker, *Od domu orańskiego do domu Bushów: czterysta lat „rewolucji militarnej”*, „Przegląd Historyczny” 96 (2005), 2, s. 217-242.

Wyodrębnić należy nowy typ źródeł dotyczących prawa wojskowego – artykuły milicyjne. Ich cechą charakterystyczną jest skrócona treść dotycząca tylko najbardziej niezbędnych regulacji, które mogły zostać narzucone w formowanych *ad hoc* oddziałach milicji⁹⁵. Była to armia niepoddająca się tak ścisłym rygorom dyscypliny wojskowej, hierarchicznego podporządkowania, czy bezwzględnego posłuszeństwa wobec wydawanych rozkazów. Z tych powodów oddziały takie, szczególnie w drugiej połowie XVII oraz w XVIII wieku były traktowane jako mało zdyscyplinowane, o niskich walorach bojowych⁹⁶. Podkreślić należy, iż był to załęczek armii obywatelskiej, która swoją siłę pokażała podczas rewolucji amerykańskiej i wielkiej rewolucji francuskiej⁹⁷.

THE EARLIEST NORTH AMERICAN MILITARY ARTICLES. DESCRIPTION AND CIRCUMSTANCES OF ADOPTION

Summary

This paper analyses from historical and legal points of view, military articles enacted for militias stationed in the colonies of Virginia, Massachusetts, Connecticut and Maryland. All the studied articles were drafted by selecting legal norms from model military articles and introducing minor stylistic changes. Colonists from Virginia took advantage of Sweden's Gustav II Adolph's articles of 1621, those from Massachusetts – articles drafted for the Parliamentarian Army by Robert Devereux in 1642 while in Maryland, Prince Rupert's Articles of 1672 served as a model.

The example of Connecticut shows that once a version of regulations for militias had been published, it was eagerly copied by neighbouring colonies. Curiously enough – an observation that has not been made in the literature so far – the Swedish military regulations of Gustav II Adolph were made use of outside Europe. This only bears out the claim that military expertise flowed freely in the times of 'military revolutions'. A new type of source concerning military law, namely militia articles, needs to be distinguished; one marked by conciseness, for it only laid down absolutely necessary regulations that could be enforced in *ad hoc* formed militias.

---

⁹⁵ Ich odpowiednikiem na ziemiach Rzeczypospolitej szlacheckiej były artykuły pospolitego ruszenia, które w XVII stuleciu również były skróconą wersją przepisów prawnych obowiązujących w oddziałach zawodowych. Zob. K. Łopatecki, *Pospolite ruszenie w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim do połowy XVII wieku. Zagadnienia prawne i organizacyjne*, Białystok 2013 (w druku).

⁹⁶ F.W. Anderson, *Why Did Colonial New Englanders Make Bad Soldiers? Contractual Principles and Military Conduct during the Seven Years' War*, „The William and Mary Quarterly” 38 (1981), 3, s. 395-417.

⁹⁷ K. Koranyi, *Burżuazja a armia (do początku XX w.)*, „Państwo i Prawo” 5 (1950), 11, s. 7-25.

LES PLUS ANCIENS ARTICLES MILITAIRES NORD-AMÉRICAINS.
CIRCONSTANCES DE LEUR PROMULGATION ET LEUR
CARACTÉRISTIQUE

Résumé

La publication traite d'une analyse historico-juridique des articles militaires, publiés dans les années 1675-1676 et dédiés à la milice cantonnant dans les colonies de Virginie, Massachusetts, Connecticut et Maryland. Toutes les lois analysées ont été créées suite au choix des normes juridiques et à l'apport d'éventuelles petites modifications stylistiques par rapport aux articles militaires modèles. Dans le cas analysé, les colons de Virginie utilisent les articles de Gustave II Adolf de 1621, à Massachusetts, on se base sur des articles dédiés aux armées parlementaires et publiés par Robert Devereux en 1642, et à Maryland, on fait référence à ce que l'on appelle *Prince Rupert's Articles* de 1672. L'exemple de Connecticut démontre que la version des règlements pour la milice ayant été préparée, les états voisins copiaient volontairement ces législations. Une remarque non rencontrée dans la littérature actuelle est intéressante, à savoir, les dispositions militaires suédoises de Gustave II Adolf trouvent, le cas échéant, une application en dehors du continent européen, ce qui confirme la thèse que dans la période des «révolutions militaires», il existait une circulation très étendue du savoir militaire. Il convient par ailleurs de distinguer un nouveau type de sources relatives au droit militaire, soit les articles de la milice. Leur caractéristique principale est le contenu abrégé qui se rapporte uniquement aux régulations les plus indispensables, imposables aux troupes de la milice en formation *ad hoc*.